

Bozsik Gabriella – Ludányi Zsófia (szerk.): Szabályzat, oktatás, gyakorlat: helyesírásról sokszíniűen. A 2015-ös és a 2017-es Nagy J. Béla helyesírási verseny előadásai, feladatai és egyéb tanulmányok. Eger, Líceum Kiadó, 2019, 288 lap

1987 óta rendezik meg Egerben az egyetemek és főiskolák pedagógusjelöltjeinek helyesírási versenyét. Eleinte minden évben, utóbb kétévente került sor erre a nemes versengésre. Az országos megmérettetésen a felsőoktatási intézmények házi versenyének első helyezettjei vesznek részt. 1993-tól a döntő szakmai programmal egészült ki. A szervezők ennek keretében a helyesírás-elmélettel és -történettel, valamint a helyesírás gyakorlati kérdéseivel kapcsolatos előadásokkal kívánták színesebbé és hasznosabbá tenni a rendezvényt a részt vevő hallgatóknak és az őket kísérő szakembereknek. Ugyanettől az évtől számítjuk az előadások, a tollbamondások és a feladatlapok kötetbe rendezését, megkönnyítendő a versenyzők számára a következő évi felkészülést. Időközben a Kárpát-medencei nyelvterület külső régióiban működő, magyar pedagógusképzéssel foglalkozó felsőoktatási intézmények is meghívást kaptak a versenyre. 1994-től Fábián Pál javaslatára Nagy J. Béla emléke előtt tisztelegve a 20. század elismert nyelvészének nevét viseli a rendezvény. Mindezt a 2019-ben megjelentetett kötet előszavából és jubileumi visszatekintéséből tudhatjuk meg az egyik szerkesztő, Bozsik Gabriella jóvoltából.

Az egri Líceum Kiadó gondozásában *Szabályzat, oktatás, gyakorlat: helyesírásról sokszíniűen* címmel megjelentetett kötet a 2015-ös és a 2017-es egyetemi-főiskolai helyesírási verseny Kárpát-medencei forduló szakmai anyagát tartalmazza. A szerkesztők a hagyományoknak megfelelően nemcsak előadásokat, hanem mind a két év tollbamondását, valamint feladatlapjait elérhetővé tették a szakmai közönségnek. Külön kiemelendő, hogy a feladatsorokhoz a megoldási kulcsokat is mellékeltek. A 2015-öst Zimányi Árpád, a 2017-est Bozsik Gabriella jegyzi a kötetben.

A 2015-ös évből tizenegy, a 2017-esből kilenc tanulmányt vehet kézbe az olvasó. A szerkesztők alapvetően a szerzők betűrendjéhez igazodva, évenkénti bontásban tették közzé a kötet két nagy fejezetének az előadásait.

A 2015-ben elhangzott előadások élén Adamikné Jászó Anna írását olvashatjuk. Az ELTE nyugalmazott tanára egyik fő kutatási területe alapján készített számvetést arról, miként befolyásolja az olvasástanítás módszere az iskoláskorú nemzedékek helyesírási írásának az alakulását. Úgy véli, „a kezdeti olvasástanítási módszertől függ a helyesírás”. Tételének igazolására részletesen taglalja a 19., majd a 20. századi olvasástanítás történetét. Arra a következtetésre jut, hogy nagyon szoros összefüggés mutatkozik a kezdeti olvasástanítási módszer és a diákok helyesírási írásának az alakulása között. Adamikné külön kiemeli, hogy a nyelvhez való viszonyulást az első iskolaév alapjaiban határozza meg. Az olvasástanítás módszere az egyéni helyesírási teljesítmények alakulása szempontjából messzebbre mutat a kisiskoláskornál: a középiskolák és egyetemisták körében tapasztalható gondok jelentős része is ott gyökeredzik. A szerző a helyesírás fejlesztésében nagy szerepet tulajdonít a tanító személyiségének és tudásának. Külön hangsúlyozza a hallás fontosságát, amelyet szerinte semmiféle munkafüzet nem tud pótolni.

Bíró János a kötet második tanulmányában *A magyar nyelv nagyszótárának* szerkesztése során felvetődő helyesírási problémákat osztja meg az olvasóval. Előljáróban hangsúlyozza, hogy a szótári szók, lexémák kijelölése, valamint a szókapcsolatok és a szóösszetételek egymástól való elkülönítése szorosan összefügg a helyesírási kérdésekkel. Bíró a tanulmányban felsorakoztatott gazdag példaanyaggal meggyőzően igazolja, hogy az akadémiai helyesírási szabályzat szolgálja a követést nem minden esetben célravezető, hiszen csak „nyelvi adatok elemzése, jelentéstani vizsgálata,

korpuszbeli előfordulásainak számbavétele után” (62) lehet kompromisszumos megoldást találni a történeti és jelenkori nyelvi forrásokban adatolható írásmódok közötti ellentmondások feloldására.

H. Tóth István *Ismeretek vázlata és gyakorlatsor az ígekötők tanításához* címmel osztotta meg korábbi, tanítás során szerzett tapasztalatait. Ahogy a cím is jelzi, a szerző a dolgozat első részében összefoglalja az ígekötőkkel kapcsolatos legfontosabb ismereteket, majd a tanításhoz használható gyakorlatsorokat tesz közzé.

Keszler Borbála a kötet negyedik tanulmányában a helyesírási szabályzat 12. kiadásának kulisszatitkait tárja fel az olvasók előtt. Előljáróban megindokolja, miért is volt szükség az AkH.¹¹ felülvizsgálatára. A továbbiakban részletesen szól a 12. kiadás munkálatairól, valamint a szabályzat újdonságairól. Konkrét példákat említ arra, milyen pontosítások, javítások történtek a szabálypontokban, a 11. kiadáshoz képest hol bővítették számottevően a korábbi példaanyagot, miként szerkesztették át didaktikai megfontolásokból a szabálypontokat, milyen szabálypontokat vagy -részeket hagytak ki az AkH.¹²-ből, hol vettek vissza a szabálypontok szigorából, illetőleg milyen esetekben engedélyeztek fakultatívítást, hol bővítették vagy egészítették ki a korábbi szabálypontokat, a helyesírás hagyományos rendszerét milyen változások érintik az AkH.¹²-ben. A szabályzathoz tartozó szótári rész változásainak tüzetes bemutatása után a megváltozott helyesírású szavak jegyzékét tanulmányozhatjuk. Zárásul Keszler leszögezi: „Tökéletes szabályzat természetesen nincsen. Vannak olyan kérdések, amelyekkel a jövőben foglalkozni kell, s a bizottságban is voltak olykor nagy viták egyes szavak írásával kapcsolatban, annak ellenére, hogy állandóan néztük a gyakorisági mutatókat, s döntéseinket teszteltük a hallgatókkal is” (101).

Laczkó Mária a vizuális és a hallási észlelés helyesírásban betöltött szerepéről értekezik a dolgozatában. A bevezetőben Adamikné egyik korábbi írásának gondolatára utalva úgy fogalmaz: „A helyesírás ugyanazokat a metakognitív készségeket feltételezi, mint az olvasás, tehát az tud jól írni helyesen, aki a szóalakat fel tudja bontani összetevő hangjaira, van fogalma a hangok egymásutániságáról, és össze is tudja »rakni« a hangokat szavakká” (103). Hibaelemzésen alapuló kutatásának kiemelt célja volt annak megállapítása, hogy „a tanulók helyesírási problémáinak hátterében hogyan jelenik meg a hallási vagy a vizuális észlelés elégtelensége” (105). A hivatkozott projekt 160 diák középiskolai felvételi feladatlapjainak helyesírási készséget ellenőrző részét elemezte. A tanulóknak hat mondatpárból kellett kiválasztaniuk a helyeset, minden mondatpárban volt egy-egy hibásan írt alak (mássalhangzók időtartama, külön- és egybeírás, a *ly* és *j* jelölése, valamint a százalék jeléhez kapcsolt toldalék rövidítése elleni vétség). A hallási emlékkép működésének vizsgálatát ugyanezekre a példákra keresztül vizsgálták. Arra jutottak, hogy az adatközlők helyesírási hibáinak hátterében a beszédészlelés működése, „köztük a fonetikai szintű észlelés elégtelensége nagyobb mértékben mutatható ki, mint a látási emlékkép felidézésének problémája” (112). A különféle helyesírási elveken alapuló szavakban jelentkező vétségek hátterében „más-más arányban jelentkezik az auditív és a vizuális észlelés működési elégtelensége. A kiejtés elve vagy a kiejtés elvének és a helyesírási szabályoknak a kombinációján alapuló szavak bizonytalan helyesírása mögött a hallási differenciálás nem kielégítő működése áll” (112).

Az MTA Nyelvtudományi Intézete megalakulásától működteti tanácsadó szolgálatát, amely az idősebb nemzedékek körében közönségszolgálatként ivódott be a köztudatba. Régebben a munkatársak telefonon, később e-mailben szolgálták ki a hozzájuk fordulókat. Az érdeklődők többnyire helyesírási kérdésekben kértek útmutatást. 2013 áprilisától az intézet ingyenesen hozzáférhető online helyesírási tanácsadó portált működtet. A *helyesiras.mta.hu* webes felületen többféle eszköz (webalkalmazás) is elérhető. Az AkH.¹² megjelenése a portál működtetőitől is megkívánta, hogy a webes felületen elérhető tartalmakat hozzáigazítsák a változásokhoz. Ludányi Zsófia a tanulmány első részében konkrét példákon keresztül mutatja be a *helyesiras.mta.hu* mesterséges intelligenciája segítségével megoldható kérdésköröket, külön is kitérvén arra, mennyire bízhatunk meg a nyelvtechnológia segítségével generált válaszokban. A dolgozat második felében arról értekezik a szerző, miféle segítséget nyújtanak a *helyesiras.mta.hu* online felületén keresztül elérhető segédeszközök a helyesírás tanításában. A dolgozatban külön alfejezet érinti a közoktatásban, valamint a felsőoktatásban kiaknázható lehetőségeket.

Az utóbbi időben egyre több szó esik a Kárpát-medencei külső régiók írásgyakorlatáról, azon belül is a magyar kisebbség anyanyelvhasználatára gyakorolt többségi hatásról. Misad Katalin tanulmánya a szlovákiai magyar nyelvhasználat négy főbb területét tárgyalja: a szlovákiai toponimák

magyar megnevezésében többségi hatásra jelentkező helyesírási interferenciajelenségeket (közöttük is a domborzati és településneveket); a felvidéki intézménynevek írásának magyar gyakorlatát; a rövidítések és a betűszók írásmódját; az írásjelek használatában szlovák–magyar viszonylatban mutató „átfedéseket”. Az 1994-ben megszületett úgynevezett táblatörvény mellékleteként jegyzett magyar településnév-jegyzék több olyan kötőjeles alakot tesz hivatalossá, amelyeket a magyar szokásjog alapján helyesebb lenne egybeírni (pl. szlk. *Dvorníky-Včeláre* → m. *Szádudvarnok-Méhész*; szlk. *Perin-Chym* → m. *Perény-Hím*; stb.). Ugyanígy a szlovákiai magyarban járatos *Dunamenti síkság / Dunamenti alföld* a térfelszíni alakulatok szlovák megnevezésének írásmódját követi, lásd szlk. *Podunajská nížina*). Köztudott, hogy az államnyelv hatása a kisebbségi magyar nyelv minden szintjén és minden színterén (azaz a formális és informális beszédhelyzetekben) egyaránt kimutatható. A szerző hangsúlyozza, hogy az interferenciajelenségek többsége alapvetően a beszélt nyelvre jellemző, jóllehet a hatás az írott nyelvben is tetten érhető. Az általa bemutatott példák alapján arra a következtetésre jut, hogy azok megformálása nagy valószínűséggel a szlovák nyelv hatásától sem mentes.

Nagy Natália tanulmánya a kárpátaljai magyar tanulók helyesírásának néhány jellegzetességét mutatja be. A vizsgálódásához a Simonyi Zsigmond helyesírási verseny kárpátaljai fordulóján részt vevő 5–8. osztályos tanulóinak a versenyfeladatok megoldása után csapatversenyben kitöltött feladatlapjai szolgáltatták a nyelvi anyagot. A szerző a feladatlapok tanulmányozása alapján a magán- és a mássalhangzók időtartamának jelölését, a mássalhangzók minőségi és mennyiségi változásainak a jelöletlenségét, a hagyományos írásmódot, valamint a külön- és az egybeírás szabályai elleni vétségeket vizsgálja. Az eredményeket táblázatok és diagramok sokaságával teszi áttekinthetővé. Noha a kárpátaljai magyar iskolák tanterve egyetlen órát sem irányoz elő a helyesírási képességek és készségek fejlesztésére, Nagy Natália az adatok elemzése után arra a következtetésre jut, hogy „a versenyen részt vevő fiatalok többsége megfelelő felkészültséggel s ismerettel rendelkezik” (151).

A neologizmusok helyesírásának normatív szabályozása az AkH.¹² kidolgozóinak is komoly kihívást jelentett. Sólyom Réka jó érzékkel állította tanulmánya középpontjába ezeknek az újabb keletű nyelvi alakulatoknak az értelmezését, megértését segítő helyesírási kérdéseket. A fogalom definiálása után számba veszi a különféle szóalkotási technikákkal közelmúltban keletkezett idegen és magyar eredetű neologizmusok helyesírási jellegzetességeit. Ezt követően hat példa segítségével illusztrálja azokat a befogadási, megértési stratégiákat, amelyek a jelenségek helyesírásával hozhatók összefüggésbe. A szerző adaléknak szánja egy 2015-ös, tanárok körében, neologizmusokkal kapcsolatban végzett kérdőíves kutatásuk tapasztalatait.

Szántó Biborka írása a magyar nyelvterület keleti régiójának helyesírás-tanítással kapcsolatos kérdéseit állítja középpontba. Következtetéseit a romániai második osztályos anyanyelvi tanterv és tankönyv részletes elemzése alapján fogalmazza meg. Arra a megállapításra jut, hogy a tanterv kommunikáció- és a szövegközpontúsága, valamint a funkcionalitás elvének túlzott érvényesítése a helyesírási szabályok megértéséhez és alkalmazásához szükséges nyelvtani ismeretek tanításának a rovására történik. Ennek ellenére a tanterv alapján készített tankönyv hangsúlyt fektet a helyesírási ismeretek és készségek fejlesztésére.

Zimányi Árpád tanulmányának első részében rövid összefoglalást találunk arról, miként kezelték a múltban az alakváltozatokat a helyesírási kézikönyvek. Habár az AkH.¹² a legutóbbi szabályozathoz képest e téren is több engedményt tesz, Zimányi szerint mennyiségi szempontból nem nevezhetők számottevőnek a változások. A dolgozat gerincét az új szabályzatba bedolgozott változások részletes bemutatása adja. A szerző az AkH.¹² készítésének folyamatába is betekintést enged, amikor az összegzésben külön is kitér az alakváltozatokkal kapcsolatban előzetesen megfogalmazott eltérő álláspontokra. Sokak szerint a vagylagos írásmódok szaporítása a helyesírás rendszerének megbomlásához vezethet. Mások az egyszerűsítések gyakorlati hasznának azt tartják, hogy a liceneciák által „kevesebb buktató, hibázási lehetőség adódik” (189) a mindennapok írásgyakorlatában.

A 2017-ben elhangzott előadások közül H. Tóth István *Helyesírási alapelveink és proverbiumaink együttműködése* című írása került az élre. Ebben a szerző a helyesírási alapelvek vázlatos áttekintése

után gyakorlati feladatok segítségével arra világít rá, hogy a helyesírás hatékony fejlesztése érdekében a szószintű tanítást feltétlenül össze kell kapcsolni a szószerkezetekkel, a mondat szinttel és a bekezdésnyi szövegekkel. Az általa bemutatott gyakorlatok példaanyagához a magyar proverbsok gazdag tárházából merített.

Keszler Borbála tanulmányának már a címe is jelzi (*Ne csak helyesen – kifejezőbben is [használjuk az írásjeleket]*), hogy az írásjelek alkalmazása az ortográfiai kérdéseken túl a mondanivalónk árnyalására is kiválóan alkalmasak. A dolgozat első felében klasszikusoktól vett példák sokaságával támasztja alá a címben megfogalmazott tételét, miszerint az írásjelek variálása akár a közlés tartalmát is képes módosítani vagy éppen ellenkezőjére változtatni. A továbbiakban a szerző a gondolatjel, a kettőspont alkalmazásában rejlő lehetőségeket tárja az olvasó elé. Külön kitér arra is, miként történik a tartalomadás írásjelek segítségével az alárendelő összetett mondatokban, hogyan tudjuk visszaadni írásjelekkel a beszélt nyelv sajátosságait, illetőleg miként válnak az írásjelek szimbólumokká.

Laczkó Krisztina és Mártonfi Attila neve szerzőpárosként az úgynevezett Osiris *Helyesírás* által ivódott bele a köztudatba. Az AkH.¹² ennek a kézikönyvnek az aktualizálását is szükségessé tette. A két szerző a dolgozatban alapvetően azt veszi számba, mi mindent kell módosítaniuk az Osiris *Helyesírás* tanácsadó (tehát alapvetően szabálymagyarázó elméleti), valamint szótári részének a felújításakor. Az összegzésben jelzik, hogy a kézikönyv átdolgozása során számukra is kihívást jelent a szaknyelvi helyesírások ügye, jóllehet „azok nagyobb részben függetlenek az alapszabályzat változtatásaitól” (236), hiszen a dolgozatban említett módosítások alig érintik őket.

Ludányi Zsófia oly módon osztja meg gondolatait az MTA Nyelvtudományi Intézetének nyelvi tanácsadói gyakorlatáról az olvasóval, hogy eközben három példán keresztül a problémafelvetésekkel kapcsolatos úgynevezett laikus helyesírási gondolkodásmód hátterében megbúvó attitűdöket is igyekszik megfigyelni. Tanácsadói tapasztalatai alapján arra a következtetésre jut, hogy „a hétköznapi beszélők számára – feltehetően alapvető grammatikai ismeretek hiánya miatt – sokszor már az is gondot okoz, hogy az összetételt alkotó tagok grammatikai-logikai viszonya alapján egyáltalán felismerjék: összetételről van szó” (245).

Minya Károly a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport oszlopos tagjaként a Magyar Nyelvi Szolgáltató Irodához több mint egy évtizednyi idő alatt eljuttatott 20 123 nyelvhasználati kérdés és az azokra adott válaszok alapján veszi számba, miféle helyesírási kérdések foglalkoztatták a hozzájuk nyelvi tanácsért forduló nagyközönséget. Statisztikái alapján megállapítható, hogy a külön- és az egybeírás minden más helyesírási kérdést maga mögé utasítva toronymagasan vezet a megválaszolandók között. A dolgozatban bemutatott konkrét példák arra is rávilágítanak, hogy a kérdezőknek sokszor jelent gondot a más nyelvekből újonnan átvett szavak írásmódja, illetőleg toldalékolása. Minya a tanulmány végén arra is felhívja a figyelmet, hogy az *Édes Anyanyelvünk* minden száma válogatást közöl a Nyelvi Szolgáltató Irodához forduló kérdéseire adott válaszokból.

Misad Katalin a tanulmányban az államnyelv szlovákiai magyar sajtónyelvre gyakorolt interferenciajelenségeit tárgyalja, középpontba állítva azoknak a tulajdonneveknek az írását, amelyeknek a használata tapasztalatai szerint nagyfokú ingadozást mutatnak. Az általa bemutatott példák közül azt szűri le, hogy a „kodifikált írásmódtól való eltérés az intézménynevek és a földrajzi nevek esetében inkább rendszerszerű folyamatnak, mintsem tudatlanságból fakadó hibának tekinthető” (262). Peldái alapján Misad Katalin azt gyanítja, hogy esetenként nemcsak a mintaként szolgáló többségi nyelvi alakulatok szerkezete, hanem azok írásmódja is leképződik a szlovákiai magyar zsurnalisztikában.

Prószéky Gábor tanulmányában abból a közéleti megállapításból indul ki, hogy a (magyar) helyesírás olyan, mesterségesen megteremtett normarendszer, amely mesterséges képződményként minden írástudó számára elsajátítandó. Mivel manapság a korábbiaknál többször találkozni olyan írott alakokkal, amelyek nem mindenben követik a normát, a helyesírás-tanulási folyamatban mindenképpen felértékelődik az oktatás szerepe. Prószéky a továbbiakban tételesen felsorol olyan változásokat, amelyeket az AkH.¹² az előzményekhez képest másképp rendel írni. Külön szól a helyesírás-ellenőrző programokról, mérlegre téve azok hatékonyságát. Tanulásként megfogalmazza, hogy „mindig lesznek olyan esetek, melyekben a gép nem tud megfelelő támogatást adni. Ilyenkor érdemes eszünkbe juttatni azt az elvet, hogy a számítógép (és nemcsak nyelvhelyességi kérdésekben) csak annak képes segíteni, aki az adott problémára maga is tud megoldást adni” (271). Simon

Szabolcs szlovákiai magyar középiskolások és pedagógusjelöltek körében végzett kutatások tanulságait tárja az olvasók elé. Következtetéseit egy országos szintű próbamérés feladatlapjaira, egy kutatótársával összeállított tollbamondásra, valamint középiskolások és tanárjelöltek helyesírásról megfogalmazott attitűdjeinek a tanulmányozására alapozta. Noha a szlovákiai magyar tannyelvű középiskolák tanterve direkt módon egyetlen órát sem irányoz elő a helyesírási készség fejlesztésére, a vizsgálatba bevont adatközlői hozzávetőlegesen minden csoportban a várakozásoknak megfelelően teljesítettek.

Takács Judit *A finn helyesírásról magyar szemmel* című írásának első részében vázlatos áttekintést nyújt a kortárs finn helyesírásról és annak előzményeiről. Külön is kitér az alapelvekre. Külön fejezetben foglalkozik a finn helyesíráshoz kapcsolódó kiadványokkal. Összegzésében arra a megállapításra jut, hogy a magyarhoz képest a finn megengedőbb. Arra is ráirányítja a figyelmet, hogy a finn diákok iskolai produktumainak értékelésekor különbséget tesznek „a véletlenül becsúszott hibák, elírások és helyesírási hibák között” (287).

Vörös Ferenc

ELTE BDPK

Magyar Nyelvtudományi Tanszék